

„... hálás tanítványa, Loránd” –
Eötvös Loránd és Krenner József barátságáról

PAPP Gábor

*Magyar Természettudományi Múzeum, Ásvány- és Kőzettár, 1083 Budapest, Ludovika tér 2–6.
E-mail: papp.gabor.min@nhmus.hu*

Összefoglalás – Eötvös Loránd, a világszerte ismert fizikus, geofizikus, tudós professzor és tudománypolitikus mély barátságot ápolt Krenner Józseffel, az ásványtan terén hasonlóan kiemelkedő tudóssal és múzeumi szakemberrel, az Ásvány- és Őslénytár valaha volt legkiválóbb igazgatójával, aki éveken át iskolán kívüli tanítómestere és nevelője volt. A jubileumi Eötvös-év alkalmából íródott tanulmány az Eötvös és Krenner közti barátság kevésbé ismert történetének egyes részleteit villantja föl. Ezen túlmenően áttekinti Eötvös Loránd kapcsolatát Semsey Andorral, akit Eötvös Krenner révén ismert meg. Semsey Andor, az Ásvány- és Őslénytár utolérhetetlen mecénása, Eötvös akadémiai elnöksége alatt az MTA-nak is legnagyobb korabeli alapítványtevője lett, emellett bőkezűen támogatta az Eötvös Loránd kezdeményezésére megalakult Eötvös József Collegiumot és a hozzá kapcsolódó tudósképzést, és 1907-ig magát Eötvöst is gravitációs méréseinek elvégzésében. A cikk függelékében közli Eötvösnek heidelbergi egyetemi tanulmányai alatt Krennerhez írt, eddig publikálatlan levelét.

Kulcsszavak – Eötvös József Collegium, Eötvös Loránd, Krenner József, Magyar Tudományos Akadémia, Semsey Andor, tudománytörténet

BEVEZETÉS

Az Eötvös Loránnal foglalkozó életrajzi munkák általában nem mulasztják el megemlíteni, hogy a kiváló tudóst mély barátság fűzte Krenner Józsefhez, aki 1870-től 1919-ig vezette a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytárát, és már azt megelőzően, 1866-tól, a jogelőd Természettudományi (és Kézműtani) Tár munkatársa volt. Krenner József életrajzára és a Krenner–Eötvös kapcsolatra vonatkozóan számos adalékot vettünk át Krenner József Andor – Vadász Elemér kérésére – apjáról írt kézirat tanulmányából (KRENNER s.a.), amelyre általában, az idézeteket kivéve, külön nem hivatkozunk.*

* Főként e kézirat tanulmányon alapul NAGY (1996) Krenner-életrajza, de rövidített, némileg átírt formában.

EÖTVÖS LORÁND NEVELŐI

Krenner József tanári, pontosabban fogalmazva egyfajta nevelői minőségben került kapcsolatba Eötvös Loránddal. A gyermek Eötvös 1857-ig, a négy elemi iskolai osztály befejezéséig, magánúton tanult. Első nevelője Jancsó József (1821–1873), a pesti Szőnyi-féle fiúnevelő intézet természetrajztanára volt (vö. SZABÓ 1913). Őt Kolozsvárra való 1855-ös távozása után Kelety (1861-ig Klette) Gusztáv (1834–1902) festő, grafikus és műkritikus követte, akit pesti, majd (megszakított) bécsi jogi tanulmányai után korábbi pesti tanára, Pauler Tivadar ajánlására kért fel Eötvös József fia nevelőjéül (SZINNYEI 1897), valószínűleg 1855–1857 között. Kelety 1861-ben Münchenbe ment festészeti tudását tökéletesíteni, helyét a – Krennerrel egyidős – Vécsey Tamás (1839–1912) jogász vette át, szintén Pauler ajánlása nyomán (NAGY 1922). FERENCZI (1903) szerint Vécsey előbb Eötvös Mária (1851–1928) tanítója volt és 1859-től lett Eötvös Loránd nevelője.

1. ábra. Eötvös Loránd tizenkét éves korában, Kelety Gusztáv olajfestménye
(Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Eötvös Loránd Emlékgyűjtemény)

Fig. 1. Loránd Eötvös at the age of twelve, oil painting by Gusztáv Kelety
(Mining and Geological Survey of Hungary, Loránd Eötvös Memorial Collection)

Eötvös Loránd (1. ábra) 1857-től a pesti piarista gimnáziumban tanult, de a 16 félelvéből ténylegesen csak összesen 8 félelvét (I. év, II. év 1. félev, III. év 1. félev, IV. év 2. félev, V. év 1. félev, VIII. év) teljesített az iskolában, a többit ismét magántanulóként („NÉVJEGYZÉK” 1857/58–1864/65). A piarista gimnáziumban érettségizett 1865-ben, kitűnő eredménnyel (*eximio modo*) (BUDAY & BUDAYNÉ 1986). Vécsey 1864 szeptemberétől az eperjesi jogakadémián tanított (NAGY 1922), így helyére Krenner József lépett, bár hogy „*melyik évben kezdett a fiatal Eötvös Loránddal nevelőként foglalkozni, az pontosan már nem állapítható meg*” (KRENNER s.a.). Valószínű, hogy erre jóval Krenner 1856-ban megkezdett pesti és 1859–1860 közt folytatott bécsi műegyetemi résztanulmányait követően került sor. A művész Kelety és a jogász Vécsey után Krenner ismét a reáliák világából érkezett, ezzel Eötvös József alighanem fia érdeklődésének óhajtott megfelelni. Valószínűleg Krenner hatásának köszönhető, hogy

Eötvös Loránd érettségi bizonyítványába (közli BUDAY & BUDAYNÉ 1986) a természetrajzi tárgyakból (növény-, állat- és ásványtan) jeles vagy kitűnő – míg matematikából és fizikából csak jó – osztályzat került, és bizonyosan Krenner jóvoltából tanúsított a fiatal Eötvös megkülönböztetett érdeklődést a földtudományok iránt.

KRENNER MINT EÖTVÖS NEVELŐJE

Visszatérve Krennerre, említésre érdemes, hogy míg Kelety és Vécsey Pauler Tivadar ajánlására került Eötvös Loránd mellé, Krenner József esetében régebbre visszanyúló személyes ismeretség is közrejátszott ebben. Krenner apai ágon württembergi származású – valószínűleg a török kiűzése után nem sokkal betelepült – budai német család sarja volt. Édesapja, idősebb Krenner József (1781–1855), templomi aranyozó mester, üveg-, műtárgy- és festménykereskedő, édesanyjának, Steinhauser Annának (1805–?) első férje (Jacob József, 1801–1831) szintén budai üvegkereskedő volt. A Steinhauser Anna és id. Krenner József 1832-es házasságkötésekor egyesült vállalkozások révén a Krenner család, amelynek számos háza, üzlete, raktára és műhelye volt a Várban, a Vizivárosban és a Tabánban, valamint kiterjedt szőlői a Sas-hegyen és a Rózsadombon,* még inkább a jómódú patriciuscsaládok közé számított. Társadalmi presztízsiüket mutatja, hogy Krenner József keresztanyja – a *Különös házasság* című Mikszáth-regényből ismert – Buttler Jánosné Döry Katalin grófnő (1773–1852) volt. Anekdotikus érdekesség, hogy a grófnő anyja Eötvös Loránd nagy-nagynénje, Eötvös Katalin bárónő volt, és Buttler Jánost Eötvös Loránd nagyapja, Eötvös Ignác báró kommandálta a Döry szülőknél.

A Krenner-féle műtárgyüzletet természetesen az arisztokrácia tagjai is látogatták, így jutott kapcsolatba a Krenner család Eötvös Loránd apjával (MAURITZ 1933). KRENNER (s.a.) szerint „*A fiatal Krenner jó tanulása, rajzkészsége és hegedűvirtuozitása nem volt hatás nélküli Eötvös József-re, ki gyakrabban járt a szülők kereskedésébe, és emellett eszmei szimpátiát is érzett Krenner atyja iránt, lévén utóbbi is egyben lelkes kedvelője az irodalomnak és rajongója Goethének.*” MAURITZ (1933) a Krenner családtól – tehát az esemény után vagy 70 évvel, másodkézből – származó közlése szerint „*Krenner József sokszor elbeszélte e körülményeket, sokszor elismételte a jelenetet és a szavakat, amelyeknek kíséretében a felhívás történt. Az eset a Bach-korszak kellős közepén folyt le** és Krenner József körülbelül a következő módon adta vissza emlékezetből Eötvös József szavait: »Érzem – mondotta Eötvös József –, hogy az idő felettem is eljár; hazánk és ügyünk szomorú sorsa azt az erős meggyőződést keltette fel bennem, hogy egy nemzetnek, ha naggyá akar lenni, művészekre és tudósokra van*

* A bécsi műegyetemi anyakönyvben Krenner József immatrikulációja alkalmából néhai atyja foglalkozását bortermelőként (*Weinproduzent*) tüntették fel (SZÖGI & KISS 2003).

** Valószínűbb, hogy a Schmerling-provizórium (1861–1865) alatt történt.

szüksége, akiknek munkássága hírnevet és jólétet hoz a nemzetre. Meggyőződtem róla, hogy a politika csak keservet és bánatot hoz magával és sok-sok szomorúságot. Nem bírnám fejem lehajtani örök nyugalomra abban a tudatban, hogy fiam szintén politikai pályára lépne. Neki semmi esetre sem szabad politikusnak lennie. Kérem, és ezt minden gondolatomtól áthatva teszem, vállalja el fiam nevelésének szellemi irányítását és hasson oda, hogy belőle is egy, a hazájának dolgozó tudós munkás váljék.«.”

Mikola Sándor, Eötvös korábbi asszisztense, hasonlóképpen írt az 1919-ben megjelent Eötvös-nekrológiájában: „Apja, látván a természettudományok nagy jövőjét és megutálván az alacsony rendű szempontokat, melyekkel a politikusoknak folyton harcolniuk kell, Krenner Józsefet kérte meg, hogy kedveltesse meg vele a természettudományokat, mert – úgymond – nem szeretné, ha fiának a politika annyi bánatot okozna, amennyit neki okozott” (MIKOLA 1919).

Keveset tudunk arról, hogy Krenner mit és hogyan tanított Eötvös Lorándnak. Annyi bizonyos, hogy nem volt a családdal élő olyasféle „házitanító”, mint Kelety és Vécsey, hanem olyan formában foglalkozhatott vele, mint Petzval Ottó matematikus, egyetemi tanár (1809–1883), akitől Eötvös „az 1864-iki és 1865-iki évek folyamában” egy 1871. március 3-ára keltezett bizonyítvány szerint (PETZVAL 1871) „a mennyiségtanból magán oktatást nyert, s ez idő alatt nem csak az elemi mennyiségtannal, hanem a felsőbb mennyiségtan alapelveivel is megismerkedett”. FRÖHLICH (1930) szerint Krenner Eötvöst „a természettudományokra (...) oktatta (...), különösen az ásványtanra és a közettanra”, BUDAY & BUDAYNÉ (1986) szerint Eötvös a Petzvaltól kapott matematikaórák után „a következő évben [vagyis 1866-ban] „Krenner József vezetése mellett az ásvány- és közettannal ismerkedik”. Sajátos módon a természettudományok tárgyak közül az ásványtant Eötvös éppen rendes tanulóként is elsajátíthatta a gimnáziumban, míg magántanulóságának idejére esett a botanika és a felsős zoológia tárgya, illetve a matematika és a természettan (azaz fizika) jelentős része („TUDÓSÍTVÁNY” 1858–1865). A Krennertől kapott oktatás, különösen 1865-től, Eötvös joghallgató korában, inkább csak alkalomszerű lehetett, ami nem helyettesíthette a rendszeres, egyetemi szintű képzést. Eötvös Loránd 1866 márciusában azt írta apjának, hogy „a természettudományokat, tekintetbe véve azok jelen terjedelmét, csak két esztendőre félrevetni,* rám nézve nagy hátrány lenne. Jól tudom, hogy Te nem kívánod; sőt a könyvek által, melyeket nekem ajándékozol, magad segítesz előre; de képes vagyok-e én egyedül azokból tanulni? Tanulom az ásványtant és nem ismerek ásványt; tanulom a geológiát és a legegyszerűbb formációnál kétségben vagyok; tanulom az állattant állat, a növénytant növény nélkül, egyszóval, a természettudományt, természet nélkül. E bajon, külföldi egyetemen, jó tanárok vezetése alatt, úgy hiszem, segítve lenne” (FRÖHLICH 1930). Eötvös Loránd egyébként joghallgató korában növénytant, matematikát, csillagászatot és kémiát is hallgatott a pesti egyetemen (a részleteket l. PAPP 2019).

* A jogi tanulmányok miatt.

Eötvösnek Krenner társaságában több ízben volt módja igencsak természet közeli tudományos ismeretszerzésre is. 1864. szeptember 5. és 28. között Krenner, Kelety és Eötvös egy „Mineralogiai-geológiai” kirándulást tettek Észak-Magyarországon (jórészt a mai Szlovákia területén).^{*} 1866-os svájci utazásának nagy részét, BUDAY & BUDAYNÉ (1986) téves azonosításával szemben, nem Krennerrel tette meg, hanem Kmoskó Sándorral, bár az út előtt, augusztus 2-án Bécsben találkozni szeretett volna az akkor ott tartózkodó Krennerrel (l. a KIS DOMOKOS 1998 által közölt levelet). Eötvös már heidelbergi egyetemistaként 1868. szeptember 1. és 18. között szintén Krenner vezetésével és Kelety társaságában az erdélyi aranybányavidékre és a Bihar hegységbe látogatott^{**} (a kirándulásokról l. KIS DOMOKOS 1998, részletesebben l. PAPP *in prep.*). Utóbbi útja nyomán született Eötvös első publikációja (EÖTVÖS 1869). Amint apjához 1870. február 13-án írt leveléből kitűnik, az év nyarára is tervezett egy tudományos utazást Krennerrel és két heidelbergi diáktársával együtt: „*A mi doctorságomat illeti, úgy azt Julius eleje előtt nem fogom letehetni, mely késedelmet leginkább az okból sajnálom, mert általa tervem, nyár folyamán Magyarország valamely részében tudományos utazást csinálni, valószínűleg dugába dől. – Alig hiszem t.i. hogy időm maradjon magamat ily útra előkészíteni, mert számtalan oly dolgot kellene azalatt végezni, mellyel eddig legtávolabbról sem foglalkoztam. Egy holnapra [!] volna szükségem, hogy mind ezekbe begyakoroljam magamat. – A mi az eszközöket illeti, úgy azok az akadémia gyűjteményében csaknem teljesen együtt vannak, legalább a hajdani Schmidl-féle expedícióhoz tartozók,*** melyek jegyzékét ismerem. – Az utitársaság is csaknem complet, mert eddig Krenner [József], [Julius] Moritz és Lengyel [Béla] ígéretét bírom. – Akadály egyéb nincs mint reám nézve a doctoratus, a többiekre nézve a pénzhiány (EÖTVÖS 1870).*” Az utazás végül, mint Eötvös előre sejtette, elmaradt.

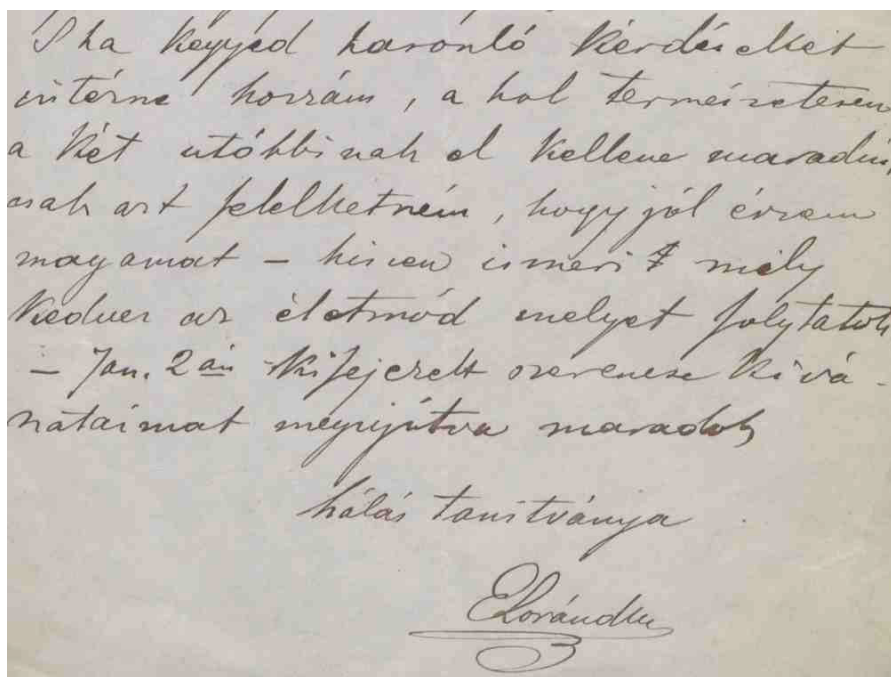
* A kirándulás útvonala EÖTVÖS (1868) 1. lapja szerint (MTA KIK Kézirattár Ms 5097/46): Pest – Vác – Balassagyarmat – Losonc (Lučenec) – Zlatnó (Zlatno) – Tiszolc (Tisovec) – Murány (Murán) – Pohorella (Koháryháza / Pohorelá) – Telgárt (Garamfő / Telgárt) – Sztracena (Stratená) – Kapsdorf (Káposztafalva / Hrabušice) – Schmeksz (Ótátrafüred / Starý Smokovec) – Hradek (Liptóújjvár / Liptovský Hrádok) – Alsókubin (Dolný Kubín), innen: Árva vára (Oravský hrad) – Besztercebánya (Banská Bystrica), innen: Tajova (Tajó / Tajova) és Úrvölgy (Špania Dolina) – Selmecebánya (Banská Štiavnica) – Körmöcbánya (Kremnica) – Selmecebánya (Banská Štiavnica) – Garamnána (Nána / Nána) – Pest.

** A kirándulás útvonala Eötvös (1868) noteszének bejegyzései alapján: Pest – Déva (Deva) – Nagygág (Săcărâmb) – Felsőcsertés (Certeju de Sus) – Tekerő (Techereu) – Zalatna (Zlatna) – Abrudbánya (Abrud) – Verespatak (Roșia Montană) – Offenbánya (Aranyosbánya / Baia de Arieș) – Szkerisora (Aranyosfő / Scărișoara) – Rézbánya (Băița) – Belényes (Beiuș) – Hollód (Pusztahollód / Holod) – Nagyvárad.

*** Nyilván a Schmidl Adolf Antal (1802–1863) Bihar hegységi kutatóútjain használt műszerek.

AZ EGYETEMISTA EÖTVÖS ÉS A PÁLYAKEZDŐ KRENNER KAPCSOLATA

Az előbbiekből is látható, hogy Eötvös Loránd és Krenner József kapcsolata előbbi hároméves külföldi egyetemjárása során (1867–1870: Heidelberg, közben az 1869-es nyári szemeszter: Königsberg) sem szakadt meg. KRENNER (s.a.) szerint „fennmaradtak levelek, melyekben Eötvös Loránd külföldi egyetemi hallgatói évei alatt hűségesen beszámolt tanulmányainak egyes részleteiről, többek között a mineralógiai vizsgálatairól is Krennernek”. E levelek közül jelenleg csak egyet ismerünk, amely e tanulmány függelékét képezi (2. ábra).

2. ábra. Eötvös Loránd Krenner Józsefnek írt – a függelékben közölt – heidelbergi levelének részlete
Fig. 2. Detail from the letter written by Loránd Eötvös to József Krenner from Heidelberg,
see the Appendix

Krenner még Eötvös Loránd nevelője volt, amikor megkezdte egyetemi, majd múzeumi pályafutását. 1864. július 6-ától a (korabeli közbeszédben már műegyetemként emelgetett) József Politechnikum Ásvány- és Földtani Tanszékén működött tanársegédként, emellett 1866. november 30-ától segédörként (mai kifejezéssel élve segédmuzeológusként) dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeum Természettajzi Tárában. Adódik a kérdés, hogy karrierjének a Kiegyezés utáni

alakulásában mennyire segítette őt Eötvösök barátsága. Kelety Gusztávval kapcsolatban egyik méltatója úgy fogalmazott, hogy jó sorsa „házi nevelő szerepét, igazi hivatása felé való emelkedésének hathatós emeltyűjévé tette, mert a ház, melybe mint nevelő került, a báró Eötvös József háza volt” (BERZEVICZY 1907). Pályája elején Krenner számára is nyilván előnyt jelentett, hogy az 1867-től haláláig – 1871 elejéig – vallás- és közoktatásügyi miniszterként szolgáló Eötvös József közeli ismerőse, fiának barátja volt. Több levél is tanúskodik arról, hogy Eötvösök szívükön viselték Krenner sorsának alakulását.

Eötvös Loránd 1868 augusztusában írt egyik levelében Krenner politechnikumi állása ügyében interveniált apjánál: „*A kis Krennerért* akarok ez alkalommal felszólalni. – Hofmann ki eddigelé a polytechnicumon a mineralogia és geologia tanára volt, néhány nap előtt ez állomásról leköszönt** – Krenner tehát most erre aspirál. – Ha te bele nem szólsz úgy a dolognak valószínű menete az lenne, hogy a concursus***ki nem irva Wartha****souplensi minőségben még a jövő év folytán is földtant stb. előadná. Ezt én nagyon helytelennek tartom – A próbakő melyen civilisatióink csekély fokát legjobban kiismerhetjük, tanerőink kis száma – de közelebről tekintve észrevevesszük, hogy a létező erők nincsenek kellőleg felhasználva. – Wartha ki néhány valóban tudományos becsű munkája által egy kis névre tett szert – s a Zürichi labororium vezetése által***** a legjobb iskolán ment át, mely egy chemicus előtt megnyilhatik – visszatérte óta saját útjából eltérítve kénytelen oly tudományokkal foglalkozni melyek Őt csak mellesleg érdekelhetik. – Krennernek tudományos értékéről úgy hiszem nem kételkedel – s igazán őszintén mondhatom, hogy magyar nyelvismeretei – most már szakábani professurára teljesen kielégítőek – E szerint kérelmem a következő két pontban öszpontosul, – 1) Állítassék fel a politechicumban Nendtvich mellett egy második ipar-vegytani tanszék – s erre neveztessek ki Wartha tanárnak. 2) A Hofmann által megürült ásvány- és földtani tanszékre hirdettessek ki még a jövő tanév kezdete előtt a concursus s ha ez megtörténik akkor kérlek protegáld a mennyire teheted és a mennyire véleményeddel nem ellenkezik, e tanszék megnyerésében a kis Krennert”*

* Krenner Józsefet – hasonnevű apjától megkülönböztetendő – az Eötvös családban kis Krennerként emlegették.

** Hofmann Károly (1839–1891) geológus, 1864. augusztus 6-tól a József Politechnikum Ásvány- és Földtani Tanszékének rendes tanára. 1868. július 5-étől bevonták a Földművelési, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium Földtani Osztályának munkájába, de tanári működése végleg csak a Magyar Királyi Földtani Intézethez 1869. december 22-én történt első főgeológusi kinevezésével szűnt meg.

*** Álláspályázat.

**** Wartha Vince (1844–1914) vegyész, 1867. október 1-jétől a József Politechnikum helyettes (szupplens) tanára, 1869. júniusától az ásvány- és földtan segédtanára és a vegyészeti iparműtan (kémia technológia) megbízott előadója, 1870. október 1-jétől a Vegyiparműtani (kémiai technológiai) Tanszék professzora.

***** Wartha 1865–67-ben Georg Städeler professzor tanársegédéként dolgozott a zürichi *Eidgenössische Technische Hochschule* analitikai laboratóriumában.

(közölte: KIS DOMOKOS 1998). Mindazonáltal hiába volt Eötvös Loránd apja a kultuszminiszter, e rendkívül ésszerű javaslatok csak két év múlva, 1870. október 1-jén valósultak meg.

Addigra Krenner múzeumi pozíciója már rendeződött. Hantken Miksa, a Természetrajzi Tár öre (vezetője) 1869. szeptember 28-án a Földtani Intézet igazgatója lett, így Krenner 1869. november 4-én megkapta a tiszteletbeli, 1870. január 22-én az ideiglenes, július 28-án a végleges öri (tárvezetői) kinevezést, immáron a Természetrajzi Tár felosztásával létrehozott Ásvány- és Őslénytár élére. Hogy ez ügyben is írt-e Eötvös Loránd a fentihez hasonló indítványt, nem tudni, mindenesetre Eötvös József 1869. november 20-án Heidelbergbe írt levelében arról értesítette fiát, hogy „Krennert kineveztem, s így máris legalább tűrhető állapotba helyeztem őt. Ha, mint reménylem, a Múzeum organizációját még 1870-ben kiviszem, a fizetések is javulni fognak, s így jövőjéről gondoskodva van” (közölte BENEDEK 1988). Hozzá kell tennünk, hogy Krenner József nem érdemtelenül élvezte a miniszteri jóindulatot, mint ahogy Eötvös Loránd sem apja révén lett világhírű tudós.

A TUDÓS PÁLYATÁRSÁK

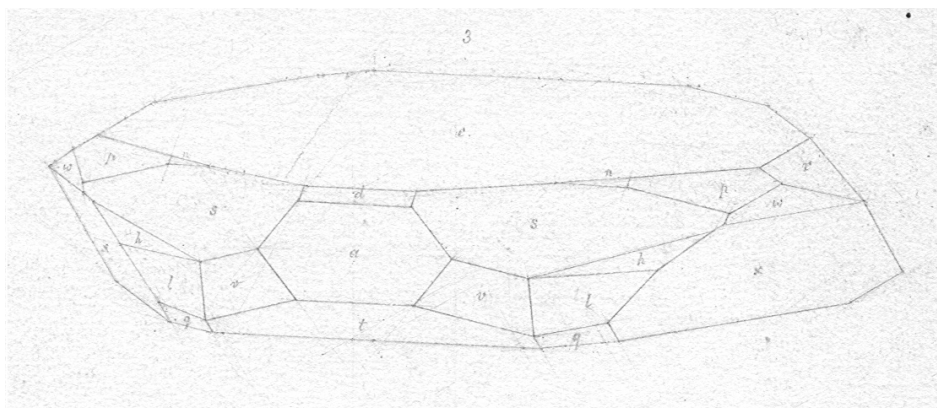

Eötvös Loránd doktori vizsgája (1870. július 7.) után hazatért Heidelbergből, hamarosan bekapcsolódott a magyar tudományos életbe, és a tanítványi viszony után mint tudós pályatárs folytatta Krennerrel a szoros baráti kapcsolatot. Számos tudományos egyesületben munkálkodtak együtt. Mindketten a Magyarhoni Földtani Társulat tagjai (Krenner 1864-től, Eötvös 1867-től), a Királyi Magyar Természettudományi Társulat választmányi tagjai (Krenner 1868-tól, Eötvös 1870-től) és az MTA tagjai voltak (Eötvös: 1873-tól levelező, 1883-tól rendes tag; Krenner 1874-től levelező, 1883-tól rendes tag, 3. ábra).

3. ábra. Krenner József (ül), Plósz Pál (bal oldalt áll) és Eötvös Loránd (jobb oldalt áll) – kép az MTA tagjairól készített fényképalumból

Fig. 3. József Krenner (sitting), Pál Plósz (standing on the left) and Loránd Eötvös (standing on the right) – from a photo album of the members of the Hungarian Academy of Sciences

Más egyesületekben is együttműködtek, például Krenner választmányi tagja volt a Magyar Kárpát Egyesület 1888-ban Eötvös vezetésével megalakult Budapesti Osztályának (amely a szintén Eötvös alapító elnökségével létrejött Magyar Turista Egyesület elődje volt). 1894-től pedig, amikor Szabó József halála után Krenner a műegyetem Ásvány- és Földtani Tanszékének vezetését felcserélte a tudományegyetem Ásvány- és Kőzettani Intézetével, egyetemi professzortársak is lettek. Krenner egyébként 1894-ben egy általa felfedezett új ásványfajt nevezett el barátja tiszteletére (lorándit, TlAsS_2 , 4. ábra).

4. ábra. Krenner József rajza a lorándit kristályáról (Breznayné Gánóczy Mária szívességéből)
 Fig. 4. Lorándite crystal (drawing by József Krenner; courtesy of Mária Breznayné Gánóczy)

E hivatalos kapcsolatok mellett azonban jóval fontosabb volt a két tudós magánemberi viszonya. „Eötvöst Krennerhez egy szinte legendaszerű barátság fűzte. Alig volt nap, hogy e két tudós ne találkozott volna” (BEKE 1923). A barátság intimitására jellemző, hogy KRENNER (s.a.) szerint „egymást beceneven szólították, mégpedig ahogyan azt Eötvös Loránd kieszelte, egymást saját nagyapjuk keresztnevén (...). Így lett Krenner Józsefből „Gyuri” (mivelhogy nagyapját Györgynek hívták), Eötvös Lorándból pedig „Náci” (mivelhogy az ő nagyapja Ignác volt)”. E tanulmány szerzője maga is látott „Gyurinak”, illetve „Nácinak” címzett névjegyekre írt köszönő sorokat a küldött süteményért, illetve invitálást „valami kis mozit” [!] megnézni.

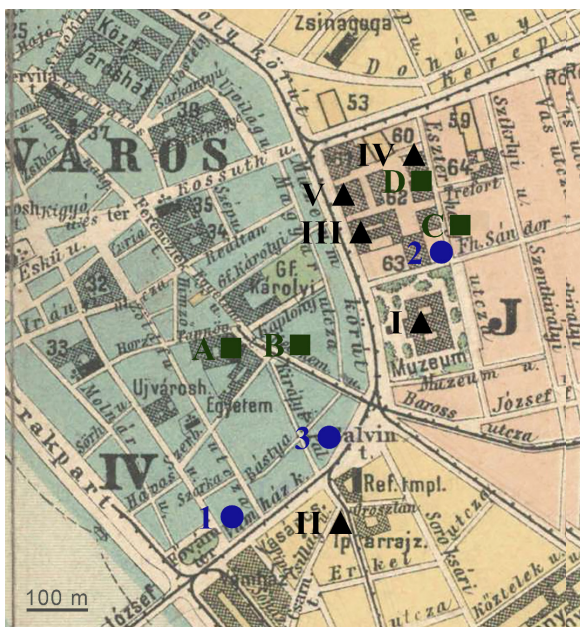
KRENNER, EÖTVÖS ÉS SEMSEY, A „HÁROM BENSŐ BARÁT”

A két baráthoz hamarosan egy újabb különleges személyiség csatlakozott, aki ugyan nem a tudomány világából érkezett, a magyar tudomány számára mégis pótolhatatlan szolgálatokat tett. Az 1870-es évek elején Pulszky Ferenc tanácsára Krenner Józsefet felkereste „a műegyetemen egy igen egyszerű öltözetű, érdekes

egyéniségű férfi, aki arra kérte őt, hogy előadásait látogassa, sőt ezen túlmenően Krenner szaktudását is igénybe vehesse. E fáradozásáért még külön díjazást is kilátásba helyezett. Krenner minden díjazás nélkül örömmel vállalta a feladatot. Az érdekes férfiú Semsey Andor volt, akiről közelebbit Krenner József legjobb barátja, br. Eötvös Loránd is csak annyit tudott, hogy valami Semsey a bécsi udvarban igen nagy szerepet játszó kedvelt udvari ember, de hogy milyen viszonyban van ezzel a Semseyvel, azt ő sem tudta” (MAURITZ 1933). Az 1866 óta Pesten élő földbirtokos hamar szoros barátságba került Krennerrel, és az 1870-es évek végén megkezdte a Krenner által vezetett Ásvány- és Öslénytárat felvirágoztató páratlan mecénási tevékenységét (ennek részleteit l. PAPP & KECSKEMÉTI 2008). Krenner és Eötvös barátsága „hozta közel Eötvöst Semseyhez és ez termette meg azokat a valóban nagyszabású akciókat, amelyekkel Eötvös is, Semsey is örökre beírták neveiket a magyar kultúrtörténetbe. (...) Krenner, Eötvös és Semsey elválaszthatatlanok voltak. A múlt századvégi nagy kulturális fellendülésünk történetírója csak úgy értheti és értetheti majd meg a haladásunkat, ha e három kiváló egyéniség barátságát, a haladás iránti szenvedélyes érdeklődését kellően megvilágítja” (BEKE 1923). Hasonlóképpen fogalmaz az egykori Eötvös-kollegista, Semsey-ösztöndijas és Krenner-tanítvány, Mauritz Béla is: „a három benső barát, Eötvös Loránd, Krenner József és Semsey Andor megtárgyalták a természettudományoknak minden ügyét; Semsey Andor bőkezűsége folytán a hazai természettudományi kutatások és gyűjtések nagyszerű fejlődésnek indultak” (MAURITZ 1933). A három kiváló férfiú kapcsolattartását az is megkönnyítette, hogy majdnem mindvégig egymáshoz igen közel laktak és dolgoztak (5. ábra).

A Semseyről írt nekrológban ILOSVAY (1925) megállapította, hogy „a báró Eötvös Loránd és Semsey Andor között kifejlődött őszinte barátság áldást árasztott tudományos és művelődési törekvéseinkre”. A következőkben áttekintjük Semsey tudománypártolói tevékenységének azon vonatkozásait, amelyek legjobban kötődnek Eötvös személyéhez.

Semsey a magyar tudomány és művelődés számos területén kifejtett mecénási tevékenységét már 1882-ben tiszteleti tagsággal ismerte el az MTA, de az Akadémiának szánt legnagyobb adományát 1889. október 7-én, alig több mint fél évvel Eötvös

Loránd elnökké választását (1889. május 3.) követően tette, amikor Eötvöshöz címzett nyílt levelében ötéves határidővel 100 000 forintot (azaz 200 000 koronát)* ajánlott föl tíz nagy összefoglaló munka díjazására a következő tárgykörökben: magyar nyelvtan, irodalomtörténet, Magyarország archeológiája, története, földrajza, közgazdasága, geológiája, mineralógiája, flórája és faunája. Nem Semsey múlott, hogy a többször meghosszabbított, illetve 1902-ben már csak öt témában kiírt pályázat gyakorlatilag eredménytelenül zárult. A 20 000 koronás nagydíjat csak az ásványtanból adták ki (1908-ban, Krenner Józsefnek). Pulszky Ferenc (archeológia, 1897), Milhoffer Sándor (közgazdaság, 1902) és Pintér Jenő (irodalomtörténet, 1908) 3000 koronás „másodjutalmat” kapott. A kamatokat Semsey 1902. április 26-án kelt levele alapján az Alföld geofizikai viszonyainak tudományos feltárására, vagyis Eötvös gravitációs méréseinek támogatására fordították, az MTA igazgató tanácsának 1913. március 6-i ülésének határozata után pedig az évi 8000 korona körüli összeget 1920 végéig a Szótári Bizottságnak engedték át a magyar nagyszótár kidolgozására (ILOSVAJ 1925, FEKETE 2000).

1895. július 6-án Semsey újabb nyílt levelet jelentett meg a napisajtóban. Ezúttal nem az akadémiai elnöknek kijáró „Tisztelt elnök úr!” adresszálással, hanem „Kedves barátom!” megszólítással írt Eötvösnek, aki (1894. június 10. és 1895. január 15. közötti) kultuszminiszteri intermezzója alatt megvetette az Eötvös József Collegium alapját, és Semsey ehhez az alapvetéshez kívánt a maga módján

* Aranyparitáson átszámolva 61 kg aranynak megfelelő összeg.

5. ábra. Krenner József, Eötvös Loránd és Semsey Andor pesti lak- és munkahelyei
Krenner (fekete háromszögek) = I: Nemzeti Múzeum (munkahely / lakhely, 1866–1919 / 1870–1920);
munkahelyek: II–IV: műegyetem (II: 1872–82; III: 1882–92; IV: 1892–94), V: tudományegyetem
(1894–1913);

Eötvös (zöld négyzetek) = A: tudományegyetem, központi épület (1871–86, munkahely); B: Kecskeméti u. 6. (1876–79?, lakhely); C: Eszterházy (Puskin) u. 24. (1879?–86, lakhely); D: Eszterházy (Puskin) u. 5–7. (1886–1919, munka- és lakhely);

Semsey lakhelyei (kék körök) = 1. Vámház krt. 2. (1866–87?); 2. Főherceg Sándor (Bródy Sándor) utca 12. (1887?–92?); 3. Kálvin tér 4. (1892?–1920?)

(Alaptérkép: HOMOLKA 1903, Grafika: Topa Boglárka Anna)

Fig. 5. Residences and workplaces of József Krenner, Loránd Eötvös and Andor Semsey in Pest
Krenner (black triangles) = I: Hungarian National Museum (workplace / residence, 1866–1919 / 1870–1920);
workplaces: II–IV: University of Technology (II: 1872–82; III: 1882–92; IV: 1892–94),
V: University of Science (1894–1913);

Eötvös (green squares) = A: university, central building (1871–86, workplace); B: Kecskeméti Str. 6 (1876–79?, residence); C: Eszterházy (Puskin) Str. 24 (1879?–86, residence); D: Eszterházy (Puskin) Str. 5–7 (1886–1919, working place);

Residences of Semsey (blue circles) = 1. Vámház Boulevard 2 (1866–87?); 2. Főherceg Sándor (Bródy Sándor) Str. (1887?–92?); 3. Kálvin Square 4 (1892?–1920?)

(Base map: HOMOLKA 1903, graphics: Boglárka Anna Topa)

az erre épülő tudósképzés támogatásával hozzájárulni: „Az évek hosszú sorában, beszélgetéseink alkalmával, mindig újra meg újra visszatértünk arra a kérdésre: miként lehetne oda hatni, hogy többen foglalkozzanak hazánkban komolyan a tudománnyal, nemcsak gyűjtve, vagy tanítva, hanem teremtő erővel gyarapítva is azt. Ilyenkor élénken tűntek fel előttünk társadalmi viszonyaink hibái, melyek csak elvétve engedik meg, hogy tudományra teremtett fiatalemberek gondtalanul és egész odaadással fordíthassák idejüket tanulmányaikra és kutatásaikra. (...) Mozdítsunk hát valamit a dolgon. Te, mint örömmel hallok, a tanárképzés ügyének gondolatát vállaltad magadra; adjon Isten sikert e vállalkozásodhoz. De valamit én is akarok tenni.” Ez a valami a Semsey-ösztöndíjak rendszere volt: „a jövő szeptember 1-től kezdve három olyan fiatal tudósnek, ki főiskolai tanulmányait befejezte s már diplomát nyert, egyenként évi 2000 frtot [4000 koronát] fogok adni, mindaddig, míg egész odaadással tudományukkal foglalkoznak s más végleges alkalmazást nem vállalnak” (Semsey in POZSONYI 2008). Az ösztöndíjakat odaítélő testületbe Semsey a maga mellé Eötvöst, Krennert, valamint Entz Gézát, Högyes Endrét, Jurányi Lajost, König Gyulát, Margó Tivadart, Szily Kálmánt, Than Károlyt és Wartha Vincét kérte föl (POZSONYI 2008). ILOSVAY (1925) szerint az összes kiosztott ösztöndíj 172 600 korona volt, és odaítélésük rendszerint Eötvös javaslata értelmében történt.

A tanárképzés szoros összefüggésben lévén a tudósképzéssel, Semsey Eötvös rendelkezésére bocsátott 5000 forintot, azaz 10 000 koronát, „azzal a rendeltetéssel, hogy abból az alakulóban lévő b. Eötvös József-collégium könyvtárának alapja épüljön fel” (POZSONYI 2008). Ezen kívül a későbbiekben az Eötvös Collegium a könyvtár bővítésre további összesen 13 100, egyéb beszerzésekre 5000 koronát kapott Semseytől (ILOSVAY 1925).

Amint fentebb említettük, a ki nem osztott Semsey-pályadíj kamataiból az MTA 1902-től Eötvös Loránd kutatásait támogatta, de Semsey ekkor közvetlenül is felajánlott 25 000 koronát a vizsgálatokhoz nélkülözhetetlen tudományos eszközök beszerzésére. Semsey fedezte az első torziós ingák elkészítését és az 1901-ben Pekár Dezső vezetésével megindult részletes torziós ingamérésekhez és geofizikai kutatásokhoz szükséges összes felszerelés költségeit, valamint 1901-től 1907 közepéig a mérések kiadásait, mintegy 100 000 koronát. A kutatásokat ettől kezdve már a magyar állam támogatásával végezték (ILOSVAY 1925). Amint Pekár feljegyezte, „Semsey Eötvös báróval jó barátságban volt és sokszor felkereste. [...] Nagyon érdeklődött Eötvös munkássága és geofizikai mérései iránt. Én több ízben meglátogattam őt és ilyenkor részletesen kellett ezekről referálnom; sőt megkért, hogy a mérésekről és azok eredményéről időről-időre levélben is értesítsem, amit én természetesen örömmel teljesítettem is, és amit ő nagy köszönettel vett” (Pekár in POZSONYI 2009).

Végezetül hadd idézzünk Semseynek 1913. dec. 20-án, Tátraszéplakról, az Eötvöstől kapott születésnap üdvözletre küldött válaszából: „Az átélt 80 évre visszapillantva, érzem, hogy többet tehettem volna a művelődés és a tudományos haladás érdekében: de ki volna képes arra, hogy minden tervét megvalósíthassa?

Őszinte örömmel tölt el, hogy törekvéseimet oly kedvesen méltányolod; a derű kedves sugarait árasztod ezzel 80-ik születésnapomra” (Semsey in SZABÓ 2009).

ANEKDOTÁK HŐSEI

A magyar tudomány három nagy alakjáról kedves anekdotákat is őriz a halványuló emlékezet. Különösen Semsey saját magával szembeni legendás fősvénységét örökítette meg a szájhagyomány. Emelkedett zárszó helyett ezekből az anekdotákból közlünk kettőt.

Semsey általában a Szikszay-féle étteremben ebédelt. Ez a vendéglő eleinte a Kálvin téren, majd az egyetem közelében volt. Egy ízben Krennerrel együtt ebédelt itt, s amikor az szokás szerint méltóságos uramnak titulálta; rászólt, hogy ne szólítsa így, mert akkor a pincérnek több borralalót kell adnia (KASZAP 1998 nyomán).

Semsey egy alkalommal arra kérte Eötvös Lorándot, hogy ha van használaton kívüli télikabátja, ajándékozza neki, mert szüksége lenne a kabátra az inasának. Eötvös néhány nap múlva elküldte a kabátot. Egyszer aztán szemközt találkozik az utcán Semseyvel, és megdöbbenve látja, hogy kabátját Semsey hordja. Menten szóvá is tette, amire Semsey így válaszolt: Ez a kabát olyan jó állapotban volt, hogy a magamét adtam az inasomnak, és ezt megtartottam (BISZTRAY 1972).*

*

Köszönetnyilvánítás – A kéziratos forrásokhoz való hozzáférésben sokat segített Babus Antal (MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye), Mészárosné Jelinek Beáta (Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat [MBFSz] Geofizikai Szakkönyvtár), Sebestyén Réka (MTM Központi Könyvtár), Szekér Barnabás (Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára) és Török Ildikó (MBFSz Eötvös Loránd Emlékgyűjtemény). Külön köszönet dr. Fancsik Tamásnak, az MBFSz elnökének, az Eötvös Loránd Emlékgyűjteményben őrzött Eötvös-portréről készült fotó felhasználásának engedélyezéséért.

1EÖTVÖS

* Ugyanezt a történetet a *Búvár* 1935. évi 1. évf. 589. oldalán olvasható „Mosolygó egyetem” c. anekdotagyűjtemény Eötvös Loránd helyett Heinrich Gusztáv (1845–1922) filológusprofesszorhoz köti.

**“... your grateful pupil, Loránd” –
on the friendship of Loránd Eötvös and József Krenner**

Gábor Papp

*Department of Mineralogy and Petrology, Hungarian Natural History Museum,
Ludovika tér 2–6., H-1083 Budapest, Hungary
E-mail: papp.gabor.min@nhmus.hu*

Abstract – Loránd Eötvös, world-renowned physicist, geophysicist, erudite professor and science politician, had a deep friendship with József Krenner, a similarly brilliant scientist and museum curator in the field of mineralogy, the most outstanding head of the Department of Mineralogy and Paleontology ever, who was his private tutor for years. This paper, written on the occasion of the Loránd Eötvös Commemorative Year, highlights some details of the little-known story of the friendship between Eötvös and Krenner. Additionally, it reviews Loránd Eötvös’s relationship with Andor Semsey, whom he got acquainted through Krenner. Semsey, the peerless patron of the Department of Mineralogy and Paleontology, became the most important benefactor of the Hungarian Academy of Sciences during the academic presidency of Eötvös. Semsey also generously supported the “József Eötvös Collegium” teacher training college founded at Eötvös’s initiative, and the related training of scholars. He also financed the gravity measurement expeditions of Eötvös until 1907. In the appendix of this paper a hitherto unknown letter written by Eötvös during his university studies at Heidelberg to Krenner is published.

Key words – “József Eötvös” Collegium, Loránd Eötvös, József Krenner, history of science, Hungarian Academy of Sciences, Andor Semsey

IRODALOM – REFERENCES

- BEKE M. 1923: Semsey Andor. – *Az Est* 14(185 [18 Aug.]): 2.
- BENEDEK M. (ed.) 1988: *Eötvös József levelei fiához, Eötvös Lorándhoz.* – Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 154 pp.
- BERZEVICZY A. 1907: Kelety Gusztáv emlékezete. – *Budapesti Szemle* 129: 10–31.
- BISZTRAY GY. 1972: *Jókedvű magyar tudósok.* – Gondolat Kiadó, Budapest, 621 pp.
- BUDAY T. & BUDAYNÉ MOSONYI K. 1986: *„A fizika fejedelme”.* – Magvető Könyvkiadó, Budapest, 420 pp.

- EÖTVÖS L. 1864: *Mineralogiai-geológiai kirándulás leírása*. [Description of a mineralogical and geological excursion.] – Manuscript, Ms 5097/47, Department of Manuscripts & Rare Books, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- EÖTVÖS L. 1868: *Notizen vom Jahre 1868 April-October*. – Manuscript, Ms 5097/46, Department of Manuscripts & Rare Books, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- EÖTVÖS L. 1869: A scarisorai jégbarlang. – *Vasárnapi Ujság*, 16(49) [dec. 5.]: 673–675.
- EÖTVÖS L. 1870: [Levél Eötvös Józsefnek, Heidelberg, 1870. február 12. / Letter to József Eötvös, Heidelberg, 12 Feb. 1870.] – Manuscript, 9494/115/1982, Letter Collection, Collection of Manuscripts, National Széchényi Library, Budapest.
- FEKETE G.-NÉ 2000: *A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai. 2. 1859–1900*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 192 pp.
- FERENCZI Z. 1903: *Báró Eötvös József*. – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 302 pp.
- FRÖHLICH I. 1930: Báró Eötvös Loránd emlékezete. – In: FRÖHLICH I. (ed.): *Báró Eötvös Loránd emlékkönyv*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, pp. 18–79.
- HOMOLKA J. 1903: *Budapest székes-főváros és környékének térképe*. – Eggenberger, Budapest.
- ILOSVAY L. 1925: Dr. Semsey Andor t. tag emlékezete. – In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek* 19(2): 24 pp.
- KASZAP A. 1998: Fejezetek egy apokrif geológia-történetből. – *Természet Világa* 129 (Special Issue No. 2 (Geológia)): 92–94.
- KIS DOMOKOS D. 1998: *A csúcson. A hegyek szerelmese – báró Eötvös Loránd*. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 225 pp.
- KRENNER J. A. s.a.: *Krenner József mineralógus élettörténete egyéniségének megvilágításában*. [Life story of József Krenner, mineralogist, in the perspective of his personality.] – Manuscript, Department of Mineralogy and Petrology, Hungarian Natural History Museum, Budapest.
- MAURITZ B. 1933: – Krenner József emlékezete. – In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek* 21(18): 27 pp.
- MIKOLA S. (1919): Eötvös Lóránd [sic!]. – *Természettudományi Közlöny* 51(721, 1919.05.01.): 210–225.
- NAGY B. 1996: *Krenner József*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 151 pp.
- NAGY F. 1922: Vécsey Tamás t. tag emlékezete. – In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek* 18(4): pp. 71–86.
- „NÉVJEGYZÉK” 1857/58–1864/65: *A [pesti piarista gimnáziumi] ... osztály névjegyzéke. Iskolaév ... [Register of students [of the Piarist Grammar School at Pest]. Schoolyears ...]*. – Manuscript, Documents of the gymnasium at Budapest (Pest), Registers of students, 84a: I. 1857/58; 85b: II. 1858/59; 86c: III. 1859/60; 87d: IV. 1860/61; 88e: V. 1861/62; 89f: VI. 1862/63; 90g: VII. 1863/64; 91h: VIII. 1864/65. Central Archives of the Hungarian Province of the Piarist Order, Budapest.
- PAPP G. 2019: A fiatal Eötvös Loránd tanulmányai és tevékenysége a kémia területén. – *Annales Musei historico-naturalis hungarici*, 111: 79–93.
- PAPP G. (in prep.): Az ifjú Eötvös Loránd és a földtudományok. – to be submitted to *Földtani Közlöny*.

- PAPP G. & KECSKEMÉTI T. 2008: *Egy mecénás páratlan adományai a nemzet múzeumának (Semsey Andor és a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány-Öslénytára)*. – In: HÁLA J., POZSONYI J. & PAPP G. (eds): *Semsey Andor emlékkötet*. Tiszántúli Történelem Társaság, Debrecen, pp. 91–122.
- PETZVAL O. 1871: [Eötvös Loránd részére kiállított bizonyítvány / Certificate to Loránd Eötvös.]. – Manuscript, Ms 5089/8, Department of Manuscripts & Rare Books, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- POZSONYI J. 2008: A Semsey-féle ösztöndíj. – *Természet Világa* 139(4): 157–159.
- POZSONYI J. 2009: Egy tudománypártoló földbirtokos – Semsey Andor. – *Magyar Tudomány* 170(1): 38–42.
- SZABÓ P. 1913: Báró Eötvös József levele Szabó Sámuelhez. – *Magyar Paedagogia* 22: 597–598.
- SZABÓ Z. 2009: Szemelvények a magyar geofizika történetéből VI. – *Magyar Geofizika* 50(2): 82–88.
- SZINNYEY J. 1897: *Magyar írók. V. kötet. Iczés-Kempner*. – Hornyánszky, Budapest, 1468 cols.
- SZÖGI L. & KISS J. M. 2003: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867*. – Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 502 pp.
- „TUDÓSÍTVÁNY” 1858–1865: *Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumról ... tanévben. 1857/58: Pest, 33 pp.; 1858/59: 1859, Pest, 39 pp.; 1859/60: 1860, Pest, 31 pp.; 1860/61: 1861, Pest, 41 pp.; 1861/62: 1862, Pest, 34 pp.; 1862/63: 1863, Pest, 44 pp.; 1863/64: 1864, Pest, 44 pp.; A kegyes tanítórendiek pesti nagy gymnasiumába járó ifjúságnak érdemszeréni osztályozása az 1864/65-iki tanév második felében. 1865, Pest, 22 pp.*

FÜGGELÉK

Eötvös Loránd Heidelbergből Krenner Józsefnek írt levele
(a törlések és betoldások figyelembe vételével)
(MTM Központi Könyvtár, Tudománytörténeti Gyűjtemény, II-7/24/5.)

APPENDIX

Loránd Eötvös's letter from Heidelberg to József Krenner
(taking into account deletions and insertions)
(HNHM Central Library, History of Science Collection, II-7/24/5.)

1868 Január 2.

Kedves Krenner úr!

„Pros't Neujahr”ⁱ ezzel a rövid, kegyed előtt nem ismeretlen kifejezéssel akarom kimondani mind azt a jót és szépet, amit kegyednek, tisztelt nejének és a kis pubinakⁱⁱ resp. az én kis keresztfiamnak őszinte szívből kívánok. –

10. Jan.

A szerencsekívánat múltkor torkomon akadt – s így talán kissé későn jövök üdvözleteimmel – úgy-e nem nehezten érte? –

Amint rendesen a szerencse kívánók egy kéréssel is jövök. Emlékszik talán kegyed, midőn kedves kis utazásunkⁱⁱⁱ alatt Losoncz közelében az út mellett összerakott basaltokat kopogtattunk;^{iv} mialatt Kelety^v útitársunk azt hiszem nagyon únta magát. – Abból a basaltból ide is hoztam s most Bunsen segítségével analysálom; még pedig magvát és elbomlott héját külön-külön. – Nagyon érdekelné tudni, honnét való az a basalt? oszlopok közelében fordul-e elő? s nem képződik-e talán oszlopok elmállása útján. –

Erre nézve itt semmit sem tudhatok meg, s így kérem bocsásson meg ha e kérdéssel terhelem. –

Ezáltal egyszersmind azt a vágyat is fejeztem ki, hogy szeretnék kegyedtől, néhány sorban tudósítást kapni, hogyan érzi magát? nő-e a kis fiú? nem únta-e még meg tisztelt neje a tapyrus rajzolás^{vi}? stb.

S ha kegyed hasonló kérdéseket intézne hozzám, a hol természetesen a két utóbbinak el kellene maradni, csak azt felelhetem, hogy jól érzem magamat – hiszen ismeri mily kedves az életmód melyet folytatok – Jan. 2^{án} kifejezett szerencse kívánataimat megújítva maradok

hálás tanítványa
Loránd

Jegyzetek – Notes

ⁱ Boldog új évet!

ⁱⁱ Krenner József első gyermeke, a később Tardos Krenner Viktor néven működő festőművész és drámaíró (1866–1927).

ⁱⁱⁱ A kísérő tanulmányban említett, 1864. szeptember 5–28. között Észak-Magyarországnak jórészt a ma Szlovákiához tartozó területén Krenner József és Kelety Gusztáv társaságában tett „mineralogiai-geológiai” kirándulás.

^{iv} A minta valószínűleg az Eötvös útinaplójának (EÖTVÖS 1864) szeptember 5-i bejegyzésében Balassagyarmat közeléből említett „bazalthalmazokból” származott: „Visszajövetelünkkor [ti. Balassagyarmatra] basalt halmazokra akadtunk; melyeknél különösen szépen tanulmányozhattuk e kőzetnek könnyű elmállási képességét. – A nedvesség, ugyanis, a nappal együtt bontólag hat e kőzetre; s a fölületről befelé, az elmállott rétegek elválnak.”

^v Kelety Gusztáv (1834–1902), festőművész, grafikus és műkritikus, Eötvös Loránd egyik nevelője, l. a kísérő tanulmányt.

^{vi} A Krenner által 1867-ben az „Ajnácskő ősemlősei” című tanulmányban (*MFT Munkálatai* 3: 114–132.) leírt *Tapirus priscus* rajzait Krenner Józsefné Machik Mária (1843–1895) festőművésznő készítette, amint azt a cikkben a 121. oldalon olvasható lábjegyzet („A rajzokat nőm készítette”) is tanúsítja.